

Raons en defensa de la denominació Sant Pere de Rodes*

L'admirat i estimat amic Narcís Garolera, tenaç sostenidor de la forma *Sant Pere de Roda* en comptes de *Sant Pere de Rodes*, insisteix en el seu criteri coincident amb el dictamen del gran Joan Coromines.¹ Però els qui som afeccionats a l'entretinguda recerca sobre l'autenticitat en les renyides qüestions acadèmiques, tenim l'obligació de manifestar el nostre parer, ni que sigui discrepant, si creiem disposar d'arguments científics que ens porten al desacord. En compliment d'aquest deure sagrat per als qui, al capdavant, no som altra cosa que humils obrers de la veritat, voldríem reiterar, també nosaltres, la idea, ja manifestada i argumentada amb anterioritat, que la forma més correcta i tradicional és Sant Pere de Rodes.²

Per molt savi i entès que sigui un especialista, l'autoritat del seu prestigi no es pot argüir com a raó última per defensar una hipòtesi si els fets ens indueixen a una altra interpretació. En ciència les nostres preferències no poden ésser personals i arbitràries. S'han de basar sols en arguments sòlids i ben fonamentats. Perquè *contra facta non valent argumenta* i perquè *amicus Plato, sed magis amica Veritas*, com ens ensenya la saviesa antiga.

I aquesta constatació és especialment certa en el cas de l'etimologia. Certament que, en l'actualitat, ja estem molt lluny de poder donar la raó a Voltaire quan afirmava *cum mica salis* que aquella era una ciència en la qual les vocals no comptaven i les consonants comptaven poc. Ara l'etimologia és una disciplina rigorosa, madura i molt desenvolupada, que ha aconseguit grans progressos i general reconeixement. Però també ha arribat manta vegada a proposar solucions ben discutibles. I més si es tracta de donar l'origen lingüístic d'un topònim. D'aquí el valor enorme d'una obra verament gegantina com l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines,³ possiblement el més gran dels lingüistes dels darrers temps i autor d'obres fonamentals, per a sempre més, de tota la Romanística.⁴ Els seus estudis són, sense excepció, essencials i

Jesús Alturo i Perucho, catedràtic de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica de la UAB

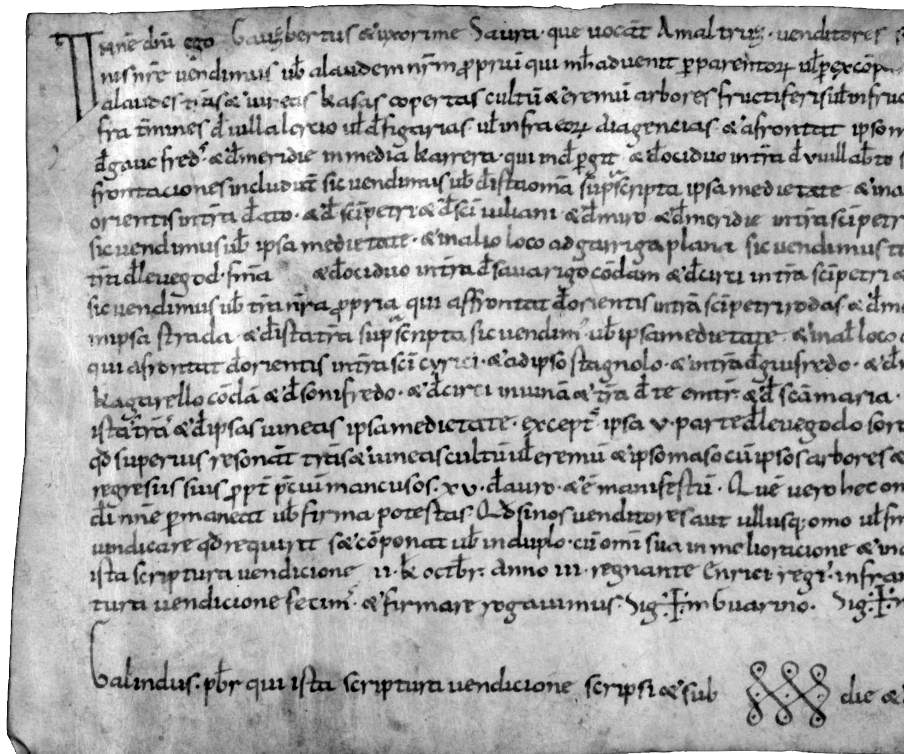

Tània Alaix i Gimbert, doctora en Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la UAB

punt de partença obligat. Però d'aquí també la necessària prudència a l'hora d'acceptar totes les seves interpretacions com a inqüestionables. En el mentat recull monumental, hi ha moltíssim de bo. Moltíssim. Però també *aliquando bonus dormitat...* Coromines! Car, si s'adormí algun cop el diví Homer, després del qual la història de la literatura és la història d'una decadència, com no hem de caure en errors els simples mortals!

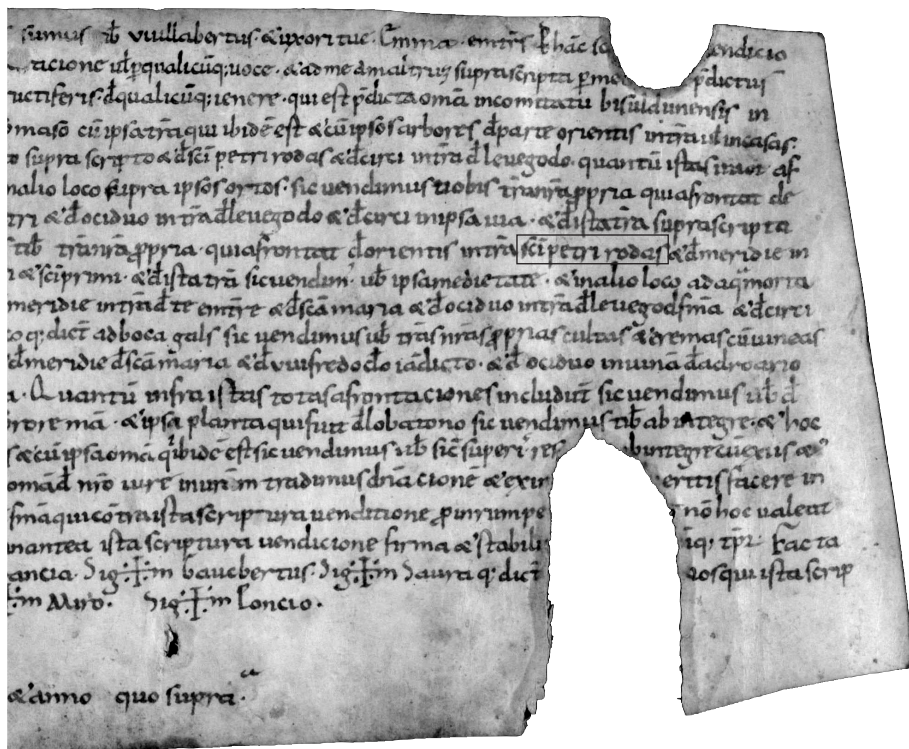
I Coromines, que sabia que, sense ell, els seguidors no ho tindrien fàcil, havia de treballar de pressa i, d'aquí que, de vegades, resolgués alguna qüestió a corre-cuita. Caldrà recordar la seva esllavissada amb xiruca?

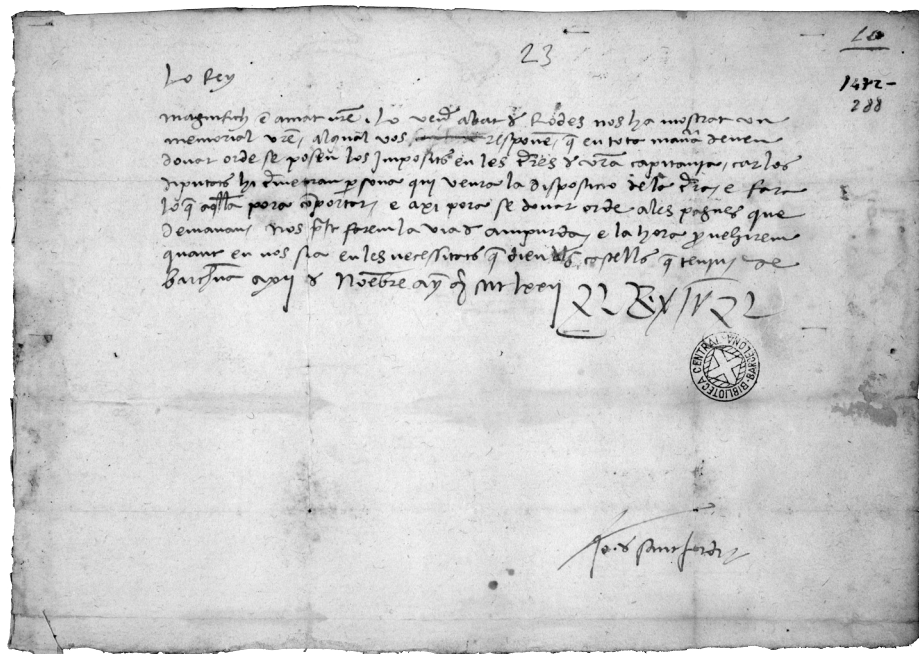
L'èxit de vendes d'una obra com l'*Onomasticon Cataloniae*, d'altra banda, de tan bon llegir, per mèrit sols del seu autor, la fa present, malgrat el seu caràcter tècnic, en moltes llars catalanes. Circumstància que no sols certifica un notabilíssim nivell cultural al nostre país, sinó que demostra el gran amor que hom professa a la llengua que, única en els seus diversos accents, agermana els seus habitants.

«Sancti Petri Rodas» en el diploma en què Jobert i Amaldruc venen un alou que tenen al comtat de Besalú per 15 mancusos d'or, 30 de setembre de 1033. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, reg. 5492, perg. 57. © Biblioteca de Catalunya

Amb tot, diríem que hem de celebrar molt i molt que Narcís Garolera, de lloable constància, hagi reavivat la polèmica sobre si cal optar per *Sant Pere de Rodes* o per *Sant Pere de Roda*, que, com hem dit i és ben sabut, és l'opció per ell triada. En un dens article

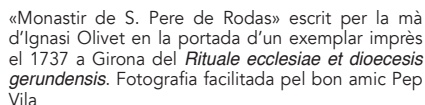
«abat de Rodas» en la carta del rei Joan II de Catalunya-Aragó a Pere Desbac i de Rocabruna, 12 de novembre de 1472. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, reg. 6163, top. Caixa XI/46. © Biblioteca de Catalunya

aparegut a la revista *Els Marges*, es mostra contrari al nom de Sant Pere de Rodas, i insta les autoritats acadèmiques i administratives de Catalunya a restituir el "nom tradicional" de Sant Pere de Roda, "viu a l'Empordà durant centúries, consignat als primers mapes del país, atestat per la majoria d'historiadors, defensat categòricament per Joan Coromines, i usat pels escriptors catalans al llarg de quatre segles".⁵

Però el mateix Garolera recull una llarga cadena d'exemples que testimonien la forma plural per al monestir i la serra de Sant Pere en tota l'època altmedieval; ja des de l'any 976.⁶ I, segons el seu mateix aplec documental, només comença a tenir alguna menuda i insignificant presència l'ús de la variant singular a partir del segle XIX i, un xic més abundant, al XX. Els exemples anteriors a aquestes centúries són molt pocs i acostumen a conïure, en minoria, amb el plural. Aquesta constatació no ens sembla, certament, un detall a menystenir, i gosàriem dir que fan veure ben clarament el contrari del que l'amic Garolera pretén demostrar.

És veritat, però, que, com hem reconegut, l'eminent lingüista Joan Coromines defensa a

“Segons Pella i Forgas [que era de Begur], *Historia del Ampurdán*, ja se cita *Begur* l'a. 1019, esmentant el seu senyor. La grafia *Bagur* amb *a* és molt tardana, car encara escriu *Begur* un text català del s. *xvi*, citat per Pella (716), i la correcta ja fou restituïda pel comitè de l'I.E.C. el 1934. En una *Historia de Bagur* p. p. Salvador Raurich (vegeu-ne extrets en

BABL, XVII, 239-251) res d'útil filològicament, car només dóna textos i docs. traduïts o extractats, en formes modernes i en castellà."¹¹

En què quedem? No sembla una actitud metodològicament prou rigorosa donar més o menys valor als documents medievals segons convingui a una o altra argumentació personal. I si la forma *Bagur* és tardana, encara ho és més la innovació *Roda*.

Però Joan Coromines també addueix en favor de la seva teoria l'ús del singular *Roda* en escriptors de tan de mèrit com Mn. Cinto Verdaguer o del seu apreciat i venerat progenitor Pere Coromines. Podria venir d'aquí, precisament, d'un gran i admirable afecte filial, la seva abrandada defensa del singular *Roda*? No ens sembla pas una hipòtesi impossible.

Essent només un de nosaltres dos de naixença barcelonina i, segons esperem, sense deixar-nos portar, ni un ni altre, per la petulància, gosem defensar la vella denominació en plural, *Sant Pere de Rodes*, que és la més antiga i l'única usada en diplomes de tanta importància com la donació que Tassi¹² i la seva esposa feren el 932 al monestir "*situs in pago Petralatense, in monte que dicitur Rodas*."¹³ O en un precepte de Lluís d'Ultramar de 948 destinat al monestir "*situm in loco qui dicitur Rodas*."¹⁴ O en la dotació del comte Gausfred de 974 al cenobi "*quod dicitur Rodas*."¹⁵ O en la butlla del papa Benet VI del mateix any adreçada al monestir "*in monte quem dicunt Rodas*."¹⁶ O en l'oblació del 1063 de Pere, fill del comte Ponç, com a monjo del monestir situat "*in ipso monte qui dicitur Rodas*."¹⁷ O, sense adduir textos de tanta volada, en una més habitual compravenda del 1033, entre la gran i unànime documentació altmedieval que hom podria presentar.¹⁸ També s'usa de vegades l'adjectiu *Rodensis*, que òbviament no resulta rellevant per a la qüestió que ara ens ocupa.

És cert que, en un document de 1043, publicat recentment per R. Ordeig al *Diplomatari del monestir de Sant Martí del Canigó*, s'hi llegeix: "*et afrontat supradicta terra ... de secunda in terra Sancti Mikaelis uel Sancti Petri Rode, de III^a in terra de Guila ...*". Però adonem-nos que aquí el topònim *Rode* va seguit de la preposició *de*, preposició que podia haver atret a la seva grafia el final *de de Rode* en comptes de l'esperable *Rodes*, forma plural que, d'altra banda, apareix en les altres dues referències al nostre monestir testimoniades en aquest mateix aplec documental.¹⁹

És veritat també que Coromines aporta un document de vers l'any 1068 del fons d'Àger, on sembla que s'esmenta «Sant Pere de Roda». Aquest document, però, que no és original, està conservat en molt mal estat i no és gens clar. I un altre exemple que ens proporciona Coromines de 1151, tampoc original, es basa en un error de transcripció, atès que, en el manuscrit, no s'hi llegeix «Sanctus Petrus de Roda», sinó «Sanctus Petrus Rodensis», com hom pot comprovar en el document 287 de l'edició de Josep Ma. Marquès, *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona*, edició que un de nosaltres va revisar en el seu dia abans de la publicació.

Ja es veu, doncs, ben clarament que la documentació original més antiga de què disposem sobre la denominació del cèlebre monestir sota advocació de Sant Pere, sempre presenta la forma en plural. Per a convèncer-nos, bastaria fixar-se, simplement, en la documentació aplegada en els dos volums de la *Catalunya Carolíngia*, destinats a recopilar els diplomes dels comtats de Girona, d'Empúries i de Peralada.

És per això que diríem que, contràriament a l'opinió de Coromines i de Garolera, fou la variant Roda, i no Rodes, la introduïda per una nova etimologia, d'origen erudit o popular, que no va tenir en compte la tradició ininterrompuda dels textos més arcaics. Algú va proposar el canvi i va ser escoltat per alguns. No per tots, tampoc. I això, d'acord amb els mateixos testimonis adduïts per Garolera, succeí, sobretot en el proper segle xxè. I, en tot cas, per part d'escriptors que no van atendre al pes de les fonts primàries i de la tradició més secular i primitiva. Els més vells i els més recents ocupants del monestir de Sant Pere, i els més antics habitants del seu terme, usaren i sentiren sempre i en tot moment com a vera la denominació de Rodes, que va conviure molt esporàdicament i escassa amb la forma Roda no abans del segle xv i que ara sembla que es vol oficialitzar, adduint una antiguitat de denominació que no té. D'altra banda, si es tracta de presentar autoritats acadèmiques per donar més força de prova a les nostres opinions, cosa que ja hem dit que és de poc o nul valor científic si les afirmacions dels més entesos no vénen avalades per proves fefaents i, més encara, si aquestes les contradiuen, recordem la figura egrègia de Mn. Antoni Alcover, l'Apòstol de la Llengua Catalana, que, en referir-se al monestir empordanès, l'anomena, com correspon, Sant Pere de Rodes.²⁰

A més a més, molts dels escriptors del segle xx que, aparentment, empen la variant Roda, vacil·len, perquè també fan servir la forma Rodes. I diem aparentment perquè no descartem que, almenys alguns, fossin "esmenats", per hipercorrecció, per "correctors" partidaris de Roda. Caldria veure què escriviren exactament molts d'aquells escriptors i historiadors en els manuscrits autògrafs o textos mecanografiats personalment per ells o sota la seva revisió, i no fiar-se tan cegament de les edicions impreses en temps moderns, finalment posades en circulació. Sense excloure tampoc algun cas de mer *lapsus calami*, com el que hem vist suara en la documentació canigonenca.

Per últim, atès que Coromines, arriba a asseverar, com hem vist, que Rodas o Rodis sols es troba "en alguns docs. en llatí macarrònic (*mai en català*)", vet aquí algunes referències antigues de documents escrits en català en les quals sempre s'empra el plural Rodes. I, naturalment, en donem només una tria, a la qual encara hom podria afegir *ad libitum* molts i molts més exemples.²¹ Vet-ne ací només alguns.

Del segle xvè:

1- Contenció entre l'agutzil del comtat d'Empúries i l'abat de Sant Pere de Rodes. Any 1429.²²

2- Carta del rei Joan II a Pere Desbac i de Rocabrúna en la qual li notificava que ja havia rebut el memorial que li havia tramès a través de l'abat de Sant Pere de Rodes. 12 de novembre de 1472.²³

De segle xviè:

1- Venda de Joan Roig, pagès de Vallgornera de Peralada, d'una peça de terra i que li pertanyia per l'establiment del 1562 fet per l'abat de Sant Pere de Rodes, per un preu de 75 lliures barceloneses. Peralada, 3 de novembre de 1566.²⁴

Del segle xviiè:

1- Causa de Pere Joan Desgüell, abat de Sant Pere de Rodes, contra Cruell d'Empúries, de Vila-sacra i altres. Any 1605.²⁵

Del segle XVIIIè:

1- *Goigs setcentistes en alabanza de la gloriosa emperatris Santa Elena, venerada en la capella de la Santa Creu, situada en la muntanya de Sant Pere de Rodas, terme de la Selva de Mar, bisbat de Girona. Impresos a Figueres, per Ignasi Porter, estamper i llibrater, al carrer de la Presó.*²⁶

Del segle XIXè:

1- *Capbreu de la pabordia de Alfar y Fortià del monasterio de Sant Pere de Rodas.* 1813-1814.²⁷

Del segle XXè:

1-Resseny de Jeroni Zanné de l'obra de Francesc Montsalvatge, *Los monasterios de la diócesis gerundense* (1904), publicada al diari *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura: surt els dijous*, núm. 258 (19 gen. 1905), p. 52-53. Tant Montsalvatge com Zanné usen Sant Pere de Rodes.

Esmenem, doncs, Cadaquers, corregim Terraça, retornem a Vilademàier. Però no ens precipitem a un canvi que no es basa en cap fonament ni històric ni lingüístic de pes.

Notes

* Aquest estudi ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca PID2019-105036RB-I00, concedit pel Ministerio de Economía y Competitividad.

1- N. GAROLERA «Sant Pere de Roda: un topònim discutit», *Llengua nacional: divulgació i defensa de la llengua catalana*, núm. 124 (2023), p. 22-25.

2- Les nostres raons, que recuperem aquí, van aparèixer publicades en forma de carta a J. ALTURO I PERUCHO «De Sant Pere de Rodes a Sant Pere de Roda?», *Serra d'or*, núm. 710 (2019), p. 4-5.

3- J. COROMINES *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona: Curial/"la Caixa", 1989-1997, 8 vol.

4- Sobre la seva vida i obra basti citar ara l'excel·lent semblança que li dedica J. MARTÍ I CASTELL, *Joan Coromines i Vigneaux: semblança biogràfica*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2020.

5- N. GAROLERA «En defensa de Sant Pere de Roda», *Els marges: revista de llengua i literatura*, 111 (2017), p. 78-98, <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/338931>, [Consulta: 1 juny 2023].

6- *Ibidem*, p. 81, amb exemples en plural del segle XIII extrets de J. M. MARQUÉS, *El cartoral de Santa Maria de Roses, segles IX-XIII*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1986, p. 121-122. N. Garolera també addueix exemples en plural dels segles XI, *ibidem*, p. 83, i dels segles XV a XVIII, *ibidem* p. 84-85, testimoniat a J. RIUS SERRA, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Sección de Estudios Medievales de Barcelona, 1945-1947, 4 vol.

7- COROMINES *Onomasticon Cataloniae*, vol. 3, p. 118a, s. v. BRESÇA.

8- COROMINES *Onomasticon Cataloniae*, vol. 6, p. 414-416, s. v. RODA.

9- En la mateixa revista *Els marges* va aparèixer, oposant-se a les teories de Narcís Garolera, un molt ben documentat article d'E. RIU-BARRERA «En favor de Sant Pere de Rodes: comentaris a les cinc tesis de Narcís Garolera», *Els marges: revista de llengua i literatura*, 113 (2017), p. 76-90, <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/349090>, [Consulta: 1 juny 2023], on amb encert es propugna el manteniment de la forma Sant Pere de Rodes.

10- COROMINES *Onomasticon Cataloniae*, vol. 6, p. 17, s. v. OGASSA.

11- COROMINES *Onomasticon Cataloniae*, vol. 2, p. 392, s. v. BEGUR.

- 12- Ja que surt a col·lació aquest personatge, sigui'ns permès de citar l'edició de la cèlebre inscripció de Tassi força discrepant de les anteriorment assajades, de Jesús Alturo en l'article de J. ALTURO; D. RICO, «Encara sobre la inscripció de Tassi del monestir de Sant Pere de Rodes», *Pyrenae: revista de prehistòria i antiguitat de la Mediterrània Occidental*, 46, núm. 1 (2015), p. 147-158.
- 13- S. SOBREQÜÉS; S. RIERA; M. ROVIRA, (ed.) *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, vol. 5 de *Catalunya carolíngia*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003, doc. 230.
- 14- R. d'ABADAL i de VINYALS *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, vol. 2 de *Catalunya carolíngia*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950, p. 230.
- 15- SOBREQÜÉS; RIERA; ROVIRA, (ed.) *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, doc. 420.
- 16- Ibídem, doc. 421.
- 17- J. VIGUÉ (dir.) *L'Empordà II*, vol. 9 de *Catalunya romànica*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1990, p. 673.
- 18- Barcelona, BC, reg. 5492, perg. 57. vegeu T. ALAIX *La canònica de Santa Maria de Vilabertran en els seus orígens: estudi i diplomatarí (969-1108)*, Barcelona: Fundació Noguera, (en premsa).
- 19- Vegeu el doc. 69, del 20 de març de 1018, i el doc. 70, de just tres mesos després, el 20 de juny del mateix any.
- 20- A. M. ALCOVER *Dietaris de les eixides (1900-1902)*, vol. 32-33 de *Biblioteca Marian Aguiló*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001-2002, vol. 1, p. 95.
- 21- Bastarà recórrer al mateixos exemples adduïts per N. Garolera.
- 22- Barcelona, ACA, Generalitat, Sèrie V, 293, 3.
- 23- Barcelona, BC, reg. 6163, top. Caixa XI/46.
- 24- Aquest document, escrit en llatí, presenta la forma «Rodensis», però al peu del diploma hi ha una confirmació coetània en català, en la qual s'escriu 'Rodes'. Figueres, ACAE, fons de la Família Pasqual, de Lladó, ACAE110-309-T2-95.
- 25- Barcelona, ACA, Real Audiència, Plets civils, 5492.
- 26- Goig estudiat i publicat per P. VILA «Uns goigs setcentistes figuerencs dedicats a santa Helena, venerada a la capella de la Santa Creu de Sant Pere de Rodes», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 46 (2015), p. 429-446, <https://doi.org/10.2436/20.8010.01.189>, [Consulta: 1 juny 2024].
- 27- Barcelona, ACA, ORM, Monacals-Hisenda, Volumes, 958.

